

Grażyna Bogdanowicz

Scenariusz lekcji bibliotecznej dla uczniów klas IV–VI szkoły podstawowej

Temat: Od rylca do klawiatury – historia pisma i książki od czasów najdawniejszych po współczesność (klasy IV–VI).

Cele ogólne:

- zapoznanie z historią pisma;
- zapoznanie z formami książki rękopiśmiennej i innymi formami przekazów informacji;
- poznanie znaczenia pisma i książki dla kultury i rozwoju człowieka;
- rozbudzenie ciekawości przedmiotami służącymi do pisania.

Cele szczegółowe

Uczniowie uczestniczący w zajęciach:

- poznają poszczególne etapy rozwoju pisma od *petroglifów* poprzez *piktogramy*, *hieroglify*, *pismo klinowe* do *powstania alfabetu*.
- uzyskują informacje o różnorodnych formach komunikacji przed wynalezieniem pisma, takich jak: *kipu*, *runy*, *wampuny*, *sygnały dymne*, *tam-tamy*,
- nazywają materiał pisarski, używany w zależności od miejsca zamieszkania: *glina*, *skały*, *papirus* (również inne zastosowanie rośliny w życiu codziennym Egipcjan), *kora*, *sznurek*, *liście palmowe*, *deseczki*, *atrament/inkaust*;
- dowiadują się, **czym** pisano: *palec/dłoń*, *patyk*, *rylec*, *pędzelek*, *calamus*, *gęsie pióro*, *pióro wieczne*, *długopis*, *maszyna do pisania*, *klawiatura*;
- poznają najstarsze formy książki rękopiśmiennej: *tabliczka*, *zwój*, *kodeks*;
- uzyskują podstawowe informacje dotyczące *Egipcjan*, *Sumerów* i *Fenicjan*.

Formy pracy: indywidualna, zespołowa.

Metody i techniki pracy:

- **słowne** – pogadanka, wykład (ilustrowany pokazem slajdów);
- **oglądowa** – prezentacja slajdów wykonanych w Canvie;
- **czynne** – sketchnoting (notowanie graficzne): próba pisania piórem gęsim, obsadką, piórem wiecznym.

Środki dydaktyczne:

- prezentacja *Od rylca do klawiatury* (wykonana w programie Canva, link: <https://www.canva.com/design/DAFu4GQW6pA/Hb4Ct70Z3Tnt2NTiohs3iQ/edit>)
- stanowisko z atramentem, piórem gęsim i piórem wiecznym;
- karteczki z nowym słownictwem.

Materiały: kartki do robienia notatek, ołówki, obrazek z fragmentem papirusu.

Miejsce: biblioteka szkolna, sala wykładowa w Centrum Edukacji Nauczycieli w Suwałkach.

Czas trwania zajęć: 45–60 minut.

Przygotowanie:

Przed przyjęciem uczniów na zajęcia nauczyciel przygotowuje karteczki zawierające nowe wyrazy związane z tematem historii pisma (np. calamus, petroglify, kipu, runy, hieroglify...), które może przykleić do spodniej części krzesła lub też nadać karteczkom numery i przyczepić do ściany. Działania te mają na celu skupienie uwagi uczniów na wykładzie. Jeśli znamy liczbę dzieci uczestniczących w zajęciach, sprawdzą się też kartki formatu A5, np. z emblematem księżki, która służy dziecku do robienia notatek.

W wydzielonej przestrzeni sali należy przygotować stolik z przyborami do pisania: gęsim piórem, obsadką, piórem wiecznym, maszyną do pisania.

Zamieszczony materiał jest dość obszerny. Nauczyciel może dostosować go do poziomu uczniów i celu lekcji.

Przebieg zajęć:

1. Wprowadzenie do tematu

Jeśli zajęcia odbywają się poza szkołą, po powitaniu uczniów możemy ich zapytać, czy wiedzą, gdzie się znajdują i jakie funkcje pełni dana instytucja oraz w jakim celu tu przyszli. Wyświetlający się slajd tytułowy pomoże w udzieleniu odpowiedzi.

Nauczyciel zwraca uwagę uczniów na wydzielone stanowisko do pisania i pyta, czy kiedykolwiek pisali obsadką lub gęsim piórem.

Mówi, że jeżeli zechcą, mogą w trakcie zajęć kolejno podchodzić i coś napisać, na przykład swoje imię. Wymagana jest asysta drugiego nauczyciela ze względu na atrament.

W zależności od sposobu przewidzianego przez nauczyciela, uczniowie podpisują kartki do robienia notatek i *odlepiają* lub *losują* numerki, następnie głośno odczytują nowe słowa (np. calamus, petroglify, kipu, runy, hieroglify). Nauczyciel pyta, czy znają te słowa lub gdzieś już je słyszeli. Jeśli nie, poznają ich znaczenie podczas tej lekcji.

2. Wykład ilustrowany slajdami

(link do prezentacji:

<https://www.canva.com/design/DAFu4GQW6pA/Hb4Ct70Z3Tnt2NTiohs3iQ/edit>)

Sposoby komunikacji – slajd 2.

Zanim nauczyciel wyświetli slajd 2., zadaje uczniom pytania:

– *Co było pierwsze – mowa czy pismo?*

– *W jaki sposób porozumiewają się ludzie?*

Po kilku odpowiedziach nauczyciel włącza slajd i prosi uczniów o rozszerzenie wcześniejszych wypowiedzi. Uczniowie opisują to, co widzą, a nauczyciel uzupełnia, podając informacje dotyczące *znaków dymnych, tam-tamów, maratończyka, poczty konnej*. Wyjaśnia, przez

kogo i w jakim celu były używane. Ponownie prosi o uważne przyjrzenie się ilustracjom na slajdzie i pyta: *Który, waszym zdaniem, z pokazanych sposobów porozumiewania się był pierwszy?* (Uczniowie prawdopodobnie bezbłędnie wskażą *gest palca*.)

Petroglify, czyli rysunki naskalne – slajd 3.

Nauczyciel przechodzi do wykładu, pozostając w interakcji z uczniami. Prezentowane *rysunki naskalne / petroglify*, których nazwy nauczyciel powtarza wielokrotnie, są okazją do analizy prezentowanych zwierząt, narzędzi łowieckich, form zachowań dawnych ludzi. (Osobiście dzielę się w tym miejscu doświadczeniem zwiedzania jaskini przy zapalanej świecy imitującej łuczywo, której płomień „ożywił” ściany i jednego wielkiego „wow” zachwyty zwiedzających. Dzielenie się tym doświadczeniem pomaga uzmysłwić dzieciom, jakich emocji musieli doświadczać ludzie pierwotni wchodząc do jaskiń.) Pytamy też uczniów *w jaki sposób, ich zdaniem, człowiek pierwotny mógł malować takie sceny*.

Piktogramy – slajd 4.

Kolejny slajd prezentuje piktogramy. Pytamy uczniów, *czy znane są im te rysunki, gdzie najczęściej możemy je spotkać, jakie znają inne, nieujęte na slajdzie, czy dostrzegają podobieństwa między piktogramami a petroglifami*.

Na czym pisano i Rodzaje pisma – slajdy 5. i 6.

Slajd 5. prezentuje zdjęcia materiałów wykorzystywanych do pisania, nie zawsze oczywistych dla ucznia, np. sznurek. Nauczyciel pyta uczniów *co by wykorzystali do zapisania informacji, nie mając papieru, a mieszkając na naszym terenie*. Pytanie to pozwala na poszerzenie informacji o *deseczki, muszle, kości, skórę* jako materiałach służących do zapisywania. Prezentując kolejny, 6. slajd, nauczyciel opowiada, w jaki sposób człowiek wykorzystał *sznurek* do stworzenia pisma *kipu*, *muszelek* do stworzenia *wampunów*, skał do stworzenia najpierw *petroglifów*, które dały początek *pismu obrazkowemu Majów, hieroglifom, runom*.

Czym pisano? – slajd 7.

Slajd prezentuje narzędzia pisarskie – od palca poczynając, na klawiaturze kończąc. Nauczyciel omawia z uczniami każdy z nich, zwracając uwagę na:

- *calamus* i opowiadając o jego powstaniu, jako pierwowzoru *obsadki ze stalówką*;
- *rylce*;
- *pióro gęsie*;
- na znane im *pióro wieczne* i jego wynalazcę Nocolasa Biona, inżyniera na dworze króla Ludwika XIV, który w 1707 roku wymyślił i wykonał pierwszy egzemplarz pióra;
- *długopis*, wynaleziony przez Węgry Laszlo Biro w 1938 roku;
- *maszynę do pisania*, wynalezioną przez Christophera Lathama Sholesa w 1868 roku.

Wyjaśnia, że są to kolejne etapy rozwoju narzędzi pisarskich.

Mapa świata starożytnego i miejsca posługiwania się poszczególnymi rodzajami pisma – slajd 8.

Egipt i hieroglify – slajd 9.

Wskazując zdjęcie papirusu nauczyciel pyta uczniów, *czy wiedzą co to za roślina*, a następnie

opowiada o jej zastosowaniu jako pożywienia, materiału na ubrania, żagle, naczynia kuchenne i ostatecznie jako materiału do pisania, co ilustruje zdjęcie przedstawiające produkcję *papirusu*.

Omawia status społeczny *skryby* (prawie 6 tysięcy znaków pisarskich do zapamiętania), zwraca uwagę na narzędzia pisarskie i *inkaust* oraz informuje, z czego był produkowany (sadza, żywica, woda).

Kolejne zdjęcia przedstawiają *hieroglify*, czyli *pismo obrazkowe*, w którym każdy znak oznacza ściśle określone słowo. Możemy dodać, że istniały trzy rodzaje hieroglifów: hieroglify (czyli święte znaki), pismo hieratyczne (stosowane przez kapłanów) i demotyczne (ludowe).

Zwróćmy też uwagę uczniów na *kartusze* (imiona faraonów). Jedna z ilustracji przedstawia rozszyfrowane znaki egipskie i w tym miejscu zajęć, jeśli czas pozwala, możemy zaproponować uczniom następujące ćwiczenie: rozdajemy kartki, które zawierają tabelkę z *rozszyfrowanym alfabetem egipskim* i jedno lub dwa dłuższe słowa polskie, np. nauczyciel, matematyka. Zadaniem uczniów jest zapisanie tych słów znakami egipskimi. Wszyscy uczniowie zaczynają w tym samym czasie, a uczeń, który wykona ćwiczenie najszybciej, wygrywa. Na zakończenie ćwiczenia uczniowie dzielą się swoimi wrażeniami, a nauczyciel pyta: *Czy łatwo jest pisać znakami egipskimi?*

Jean François Champollion i kamień z Rosetty – slajd 10.

Slajd przedstawia Jeana François Champolliona na znaczku poczty francuskiej. Champollion w roku 1822 odczytał hieroglify dzięki inskrypcji napisanej w języku greckim, pismem demotycznym i klasycznymi hieroglifami. Zapisana została na kamieniu, który znaleziono w Rosette.

Przykłady użycia hieroglifów – slajdy 11. i 12.

Slajdy te zawierają zdjęcia ilustrującymi użycie hieroglifów w grobowcach faraonów i na manuskryptach papirusowych.

Sumerowie – twórcy pisma klinowego – slajd 13.

Uproszczenie pisma obrazkowego (w którym każdy znak oznacza ściśle określone słowo) do pisma *klinowego / sylabowego* (znaki określają poszczególne sylaby, z których składa się wyraz) zawdzięczamy prawdopodobnie Sumerom – ludowi zamieszkującemu dolną Mezopotamię (mapka). Pochodzenie Sumerów nie jest dokładnie znane, lecz wiemy, co im zawdzięczamy – między innymi: kalendarz, czyli podział roku na 12 miesięcy (miesiąc miał 29 dni); system sześćdziesiątkowy, wynalezienie pługu, pierwszych instrumentów muzycznych i piwa, które było również środkiem płatniczym, ale nade wszystko uproszczenie pisma obrazkowego do znaków – kresek poziomych, pionowych i ukośnych, nazywanych odtąd *pismem klinowym*. Znajomość pisma klinowego rozpowszechnili Babilończycy, którzy podbiwszy Mezopotamię, przejęli ich osiągnięcia i pismo.

Fenicjanie i pierwszy alfabet – slajd 14.

O Fenicjanach wiemy, że zamieszkiwali wąski pas dzisiejszego Izraela i Syrii nad samym Morzem Śródziemnym, i ze względu na położenie geograficzne zajmowali się przede wszystkim handlem. Mówi się, że byli wytrawnym żeglarzami. Z racji zajmowania się

handlem, musieli dużo pisać, toteż im właśnie zawdzięczamy dalsze uproszczenie pisma klinowego do nadania poszczególnym znakom znamion głosek.

Nauczyciel prezentuje zdjęcie alfabetu fenickiego i pyta uczniów: *Jakich znaków , dźwięków brakuje w alfabecie fenickim?*

Pismo greckie, pismo rzymskie, cyrylica – slajd 15.

Przedstawia alfabet grecki, rzymski i cyrylicę. Nauczyciel, kontynuując wykład, opowiada uczniom, że to Grekom zawdzięczamy samogłoski dołożone do alfabetu fenickiego, Rzymianom zaś dalsze uproszczenie alfabetu do znanej nam obecnie formy i jego upowszechnienie. Cyrylicę, jako swoje pismo, przyjęły niektóre ludy słowiańskie. Możemy zapytać uczniów, w jakich krajach stosowana jest cyrylica.

W tym miejscu możemy zrobić krótkie podsumowanie początków pisma od petroglifów do alfabetu łacińskiego.

Pismo ideograficzne – slajd 16. (jako ciekawostka)

Slajd ten prezentuje pismo ideograficzne, używane do dzisiaj przez ludy azjatyckie.

Zanim książka stała się książką – slajd 17.

Slajd ten jest propozycją podsumowania form książki rękopiśmiennej: od tabliczki glinianej do kodeksu. Nauczyciel proponuje uczniom chronologiczne „ułożenie” zdjęć: *która forma książki była pierwsza?*

3. Ewaluacja i zakończenie zajęć:

Nauczyciel pyta uczniów, *jakie nowe słowa zapamiętali lub o znaczenie słów, np. skryba, inkaust, kipu, petroglify.*

Dziękuję uczniom za udział w zajęciach.